

42. Bessarion Cardinalis

Consulibus et Communitati Civitatis Augustae.

M 28 Non dubitamus magnificentiam vestram intellexisse, quemadmodum ad hanc dietam, quae pro re fidei a sanctissimo domino nostro in conventu Mantuano deprecante inclyta natione germanica indicta fuerat, ex omnibus, qui per sanctitatem suam et gloriosissimam caesarem maiestatem vocati fuerant, quam paucissimi comparuere, et hi quidem non ita prompti, ut tantae rei necessitas postulabat. Doluimus usque ad intimum cordis nostri considerantes felicem Turcum, si qua tamen potest esse in huiusmodi teterrimo et sceleratissimo felicitas, dum nos tanta lentitudine utimur, dum tempus differimus, dum praesidium et debitum totiens Deo et eius vicario promissum retardamus, circumquaque manus suas extendere, quotidie immanius aggredi, premere, urgere christianos innocentissimos populos, sanguinaria crudelitate debacchari, vastare urbes, diripere ac profanare templa Dei, viros in servitutem redigere, matres familias, virgines, pueros ingenuos abripere ac impurissimis militum suorum manibus contrectandos tradere, hanc vero inclitam nationem, in cuius potentia summa omnium spes reposita fuerat, unde omnes salutem sperabant, adeo frigescere, quasi nihil ad eam huiusmodi res pertineant, cum tamen formidandum sit, ne brevi tempore — o immortalis Deus averte, quaeso, et detestare hoc omen —, a quibus nunc ceteri praesidia praestolantur, ipsi aliorum praesidio egeant. Doluimus, inquam, et dolemus ad intimum cordis nostri et

Suprascriptio ad civitatem: Magnificis viris consulibus et communitati Civitatis Augustae, amicis meis carissimis Bessarion Episcopus etc. | 3 Non dubitamus] *ad regem praeposuit:* Illustris princeps, post commendationem. | magnificentiam vestram] maiestatem vestram *ad regem* | 7 fuerant M P fuerunt Ch] per se quidem nulli, per suos vero oratores *ad regem* | 9 Turcum M Thurcum P | 10 huiusmodi M hominis P | 11 differimus M defferimus P | 12 totiens] et totiens M *sed et delendum curans*] et totiens Ch | 13 circumquaque M tres quaque P | extendere M extendetur P | 14 christianos innocentissimos M Christianos in innocentissimos P | 15 profanare] prophanare M P | 16 virgines M] P om. | 18 omnium M omnis P

Ep. 42. Rundschreiben Bessarions an die Fürsten und Städte, mit dem er zur Teilnahme am nächsten Reichstag in Wien aufforderte. Die vorliegende Ausfertigung ist an die Stadt Augsburg gerichtet. Eine andere Ausfertigung mit kleinen textlichen Abweichungen an König Georg Podiebrad von Böhmen ist aus dem textkritischen Apparat (*ad regem*) zu ersehen.

Überliefert ist die Ausfertigung für Augsburg: München, Cod. lat. 4016, fol. 28—28 v (= M), herausgegeben von Chmell in den Sitzungsberichten der Wiener Akademie d. W. phil.-hist. Cl. Wien 1850, V. Bd. S. 655 (= Ch). — Die Ausfertigung an Georg Podiebrad ist in einem Ms. Sternberg p. 401 überliefert, herausgegeben von P. Palacky in den Fontes Rerum Austriacarum. II Diplomata et Acta XX. Wien 1860, p. 228—230 (= P). — Beide Fassungen weisen im Text Fehler auf.

tantam fidelis populi in tanta rerum necessitate secordiam satis mirari non possumus, cum praesertim a sanctissimo domino nostro, summo pontifice, et imperiali celisitudine vocati et requisiti fuerint.

Convenimus cum caesarea maiestate et paucis his, qui aderant, 5 saepenumero et de nessesitate rerum, de quibus agi debebat, locuti sumus. Ceterum cum propter absentiam aliorum nihil boni concludi posse intellexissemus, communi consensu dietam in Kalendas Septembris proximi in imperiali curia celebrandum prorogavimus, melius esse iudicantes, ut aliquando etsi tarde provideretur necessitati fidei 10 christianaе, quam ut in maximum periculum et extremum paene discrimen respublica adduceretur.

Quapropter magnificentiam vestram omni, quo possumus, affectu per viscera misericordiae Domini nostri Iesu Christi et fidem, quam ei tenemur, per tremendum eius iudicium, per spem salutis vestrae hor- 15 tamur, rogamus et obtestamur et nomine apostolicae sedis et sanctissimi M 28^v domini nostri, qui alias vos vocavit, requirimus, ut, quemadmodum fidelem atque catholicam civitatem decet, huic rei dimissis omnibus incumbatis, oratores vestros praedicto tempore et ante praestitutum diem mittatis graves et maximae auctoritatis viros, qui merito digni- 20 tatem vestrae reipublicae repraesentant, qui sint ad rem, de qua agitur, prompti, qui non modo ipsi hortatione non egeant, sed ceteros auctoritate et exemplo suo moneant, excitent, inflamment, sint primi, qui veniant, sint ultimi, qui recedant, habeantque a magnificentia vestra facultatem ad concludendum et acceptandum, quicquid in ipsa 25 dieta decernetur, ita ut non sit opus eas amplius consulere nec aliquid replicare. Sic enim in infinitum procederetur. Non ego sum, qui vos voco, magnifici viri; sed vocat vos verus et indubitatus Iesu Christi vicarius; sed vocat vos ipse Iesus Christus, filius Dei vivi, qui plorans in cruce, quod affigi videt ab hostibus suis populum suum, quem ipse 30 summa caritate dilexit usque ad mortem.

1 secordiam M socordiam P | 4 et paucis M] Ch om. et | 6 boni M bene Ch | 7 Kalendas M Kalendis P | 12 magnificentiam] illustritatem *ad regem* | 13—14 et fidem quam ei tenemur P om. | 14 salutis vestrae M salutis nostrae, per magnitudinem denique animi vestri *ad regem* | 15 et M atque P | obtestamur] optestamur M | et nomine M] Ch om. et | 15—16 et sanctissimi . . . vocavit] *ad regem om.* | 16 quemadmodum] *ad regem add.* generosum ac magnanimum principem, quemadmodum fidelem atque catholicum dominum] *ad regem om.* catholicam civitatem | 17—21 huic rei . . . procederetur] *ad regem om.*, quo loco dimissis omnibus propriis curis atque negotiis, omni excusatione reiecta, huc personaliter eo, quo diximus, tempore etiam ante praestitutum diem veniatis. 27 magnifici viri M] *ad regem om.* | vocat vos M] *ad regem om.* | 27—28 verus . . . vicarius M P] Ch. om. | 28—2 qui plorans . . . affigi M] quo loco P qui affligi | 30 summa caritate M] P om. | mortem] *ad regem add.* Quod si forte ingens et insuperabilis aliqua necessitas adventum vestrae serenitatis impediret, mittat oratores suos graves et maximae auctoritatis viros, qui merito personam serenitatis vestrae repraesentent, qui

Nihil facere magnificentiae vestrae possunt in omni vita sua dignius, nihil laudabilius, nihil immortalis Deo acceptius. Nos interea, quantum nobis divina clementia suggeret, caesarea maiestate favente conabimur hanc inclytam provinciam pacatam reddere. Quod si adversante hoste humani generis prohibebimur, in hac eadem dieta opere 5 et consilio vestro ac ceterorum, qui aderunt, nos eam rem composituros non dubitamus. Quod ubi tunc quoque negaretur, non tamen debebunt privatae aliquaes causae commune reipublicae bonum et Christi negotium impedire.

Valeant magnificentiae vestrae ac per hunc nuntium aliquid 10 rescribant.

Datum Viennaes, die prima Junii 1460.

43. Bessarion Cardinalis

Nicolao Sagundino.

Dieser ungedruckte Brief Bessarions an Nikolaos Sekundinos aus Wien 15 vom 11. August 1460 ist überliefert: Escorial, Cod. lat. a. IV. 26, fol. 266—267, n. 28. — Ein Schreiben von Nikolaos Sekundinos an Bessarion, *Inc. Scripseram prior . . . Des. . . et virtutis praemium post hac adepturo*: Escorial, Cod. lat. a. IV. 26, fol. 271, n. 30. Vgl. P. Guillermo Antolin, *Catalogo de los codices de la real biblioteca de Escorial*. Madrid 1910. I 104. 20

Den Text des Briefes, den ich erst nach Abschluß des Drucksatzes erhielt, teile ich unten in den Nachträgen zu vorliegendem Band mit.

44. Bessarion Cardinalis

Iacobo Ammanati.

Reverende pater, amice carissime. Post salutem. Veniente vene- 25 rabili magistro Francisco de Tolletto, qui de omnibus informatissimus est, et sanctissimo domino nostro scribo et vobis nil aliud nisi in litteris

sint ad rem, de qua agitur, prompti, qui non modo ipsi hortatione non egeant, sed ceteros auctoritate et exemplo suo moneant, excitent, inflamment. Sint primi, qui veniant, sint ultimi, qui recedant, habeantque a maiestate vestra plenam facultatem ad concludendum et acceptandum, quidquid in ipse dieta decerneretur, ita ut <non> sit opus eam amplius consulere, nec aliquid repliare; sic res in infinitum procederetur. | 1 magnificentiae vestrae possunt M] *ad regem* serenitas vestra potest | sua M] *Ch om.* | 5 opere] ope M | 6 vestro ac M] *ad regem om.* | qui aderunt M] *ad regem om.* | 10 Valeant magnificentiae vestrae M Valeat dominatio vestra *ad regem* | 11 rescribant M rescribat *ad regem* | *Subscriptio ad regem*: Eiusdem vestrae maiestatis Bessarion episcopus Thusculanus, cardinalis Nicaenus, sanctissimae apostolicae sedis legatus.

Ep. 44. Glückwunschsreiben Bessarions an Jacopo de' Piccolomini, der bisher apostolischer Sekretär gewesen, zu dessen Erhebung zum Bischof von Pavia (18. Juli 1460).

Überliefert ist der bisher noch ungedruckte Brief: Arch. Vat. Arm. XXXIX tom. 10, fol. 18. Das Postscriptum findet sich auf einem angeklebten Zettel.

et manu propria vos <salutans>. Si novum de vestra promotione per caballarium nostrum dictum esse verum est, laetamur tamquam de honore amici. Si nondum, Deus et illud et maiora concedat, quod et faciet; etenim meremini. Et si non accipimus litteras vestras, litteras domini
5 nostri reputamus tamquam vestras. Per manus enim vestras transierunt. Et hic habemus pro certissimo, quia vestra diligentia mereamini habere responsa principis. Deus custodiat paternitatem vestram ad multos annos. Wienae 12. Augusti 1460.

Post scripta. Recepimus quasdam amicorum litteras, per quas certificati sumus de vestra promotione. Laetamur summe. Proficiat vobis
10 in salutem, amice. Sit vobis initium maiorum ad gloriam Dei. Valeat paternitas vestra.

16. Augusti.

Idem B. Cardinalis.

45. Bessarion Cardinalis**Pio Secundo****Pontifici Maximo.**

Beatissime pater et clementissime domine! Post humilem commendationem et pedum oscula beatorum.

Applicuit ultimus cursor vestrae beatitudinis sexta praesentis cum
20 brevibus apostolicis ad principes convocatoriis. Quae maiestati impe-

A = Arch. Vat. B = Bachmann. P = Palmieri.

17—18 Post humilem . . . beatorum B om. | 18 obscula A P | 19 sexta presentis A] V presentis B

Ep. 45. Die angekommenen päpstlichen Einladungsschreiben (zum Reichstag) seien sofort an die Fürsten weitergegangen. Den Erzbischof von Salzburg habe er eigens gebeten, persönlich zu erscheinen. Dank für das persönlich an ihn gerichtete Breve und die Auskunft über die dem Magister Franciscus de Tolleto zugedachte Aufgabe. — Zwischen dem Erzbischof von Mainz und dem Pfalzgrafen ist Friede zustande gekommen. Ebenso hofft er auf die baldige Aussöhnung der Grafen von Württemberg und Veldenz mit dem Pfalzgrafen. Die Auseinandersetzungen der Bauern mit dem Kaiser sind zum großen Teil behoben. Im Nachschreiben berichtet er jedoch, daß sich diese Verhandlungen durch das Eingreifen des Bischofs von Olmütz zerschlagen haben. Der Bischof ist deswegen nachdrücklich vom Papst zu bestrafen.

Wenn der päpstliche Kurier am 6. des Monats ankam, so war das wohl im August 1460; denn der Reichstag wurde am 17. September eröffnet. Ebendahin deuten die mitgeteilten Nachrichten. So wird Bessarions Brief wohl gegen Mitte August 1460 geschrieben sein.

Überlieferung: Arch. Vat. Arm. XXXIX tom. 10, fol. 7 v (6 v.) (schwer leserlich). Druckausgaben: A. Bachmann, Urkundliche Beiträge z. Österr.-Deutschen Geschichte im Zeitalter Friedrichs III. Fontes Rerum Austriacarum, II. Abtlg. Diplomataria et Acta 56. Wien 1892, S. 3 (mit Lesefehlern), G. Palmieri: Il Muratori III (Roma 1895) p. 49—51.

riali et domino Gurcensi dirigebantur, ille met praesentavit. Quod vero domino Saltzburgensi scribebatur, ego misi per alium nuntium cum litteris meis, quibus eum multis precibus oro, ut attenta propinquitate vellet venire personaliter. Cursor vadit ad alios.

Breve autem mihi scriptum et cum debita reverentia suscepi et 5 cum magna iucunditate legi, cum viderim, quod tanta clementia tantaeque suavitate verborum vestra pietas erga servulum suum utatur. Ago summas gratias vestrae beatitudini, quod dignata fuerit mihi aperire commissionem factam venerabili viro magistro Francisco de Tolleto. Sed parcat vestra clementia praesumptioni meae. Ille ut optimus et 10 fidelis vir fecit. Me vero nil aliud movit nisi cupiditas conformandi me piis desideriis vestris, ut, si quid scilicet esset, quod meam tangeret curam, scirem adaptare me vestrae sanctitatis voluntati, quam in omnibus cupio sequi. Ipse magister Franciscus, beatissime pater, qui prudens, sagax, cautus et optimus vir est, quique mecum saepius fuit 15 apud caesaream maiestatem et de omnibus informatissimus est, vestram beatitudinem de cunctis reddet certiore. Ideo non ero longus in scribendo. Dignetur igitur vestra clementia pensatis omnibus, quae referet circa negotia tum Ungariae tum fidei, cogitare, quid mihi mandandum sit, in tempore ut faciam; nam absque expresso mandato 20 vestrae beatitudinis hinc me non movebo, etiam desperatis, quod absit, rebus; et quicquid mihi vestra pietas mandaverit, tamquam divinum oraculum amplectar.

Pax facta est sive subiectio inter dominum Maguntinum et Palatinum cum honore Palatini, quemadmodum illa alia. Ideo scripsimus 25 oratoribus nostris, ut revertantur. Restat adhuc discordia comitum de Virteberch et de Veldentz cum Palatino. Speratur, quod etiam illa cito pacabitur. Differentiae terrigenarum cum maiestate imperiali pro maiori parte compositae sunt. De facto domini ducis Mediolani nondum habui in totum animum domini imperatoris. Haec cura cum suis im- 30 pedit eum. Me humiliter commendo sacris pedibus vestrae sanctitatis.

Viennae.

Postscripta: beatissime pater! Negotium terrigenarum cum domino imperatore ruptum est totaliter opera episcopi Olomacensis, prout magister Franciscus referet. Dignetur sanctitas vestra digne 35

4 vellet A P mallet B | 6 cum A P quod B | 7 pietas A P vestra pas B | 9 magistro] Mag. A P] B om. | Tolleto A P Tolledo B | 16 maiestatem A P maestatem B | 18 igitur A P ergo B | 19 tum Ungarie tum fidei A P tam Ungarie quam fidei B | 22 pietas A P vestra pas B | 28 cum A P iam B

eum punire et pro rei iustitia et pro exemplo aliorum, quia, si iste evadet per suam frivolam appellationem, actum erit de sententiis meis etiam in maioribus rebus.

Sanctitatis vestrae

humilis factura

5

B. Cardinalis Nicaenus
manu propria.

46. Bessarion Cardinalis

Pio Secundo

Pontifici Maximo.

10 Beatissime pater et clementissime domine post pedum oscula beatorum.

Rediit familiaris meus, quem miseram ad vestram beatitudinem cum novis commotionum principum germanorum. Vidi, quae mihi per

A = Arch. Vat. B = Bachmann. P = Palmieri. Pr = Pastor.

1 et . . . et A P tam . . . quam B | 10—11 et clementissime . . . beatorum A P]
B Pr om. | 12 commotionum A P Pr comitorum B

Ep. 46. Das umfangreiche Schreiben stellt einen Bericht nach Art der in späterer Zeit geläufigen Nuntiaturreporte dar. — Der Legat berichtet über die Einstellung der deutschen Fürsten zur Türkenfrage. Ihre Klage, die sie über angebliche neue Forderungen zur Leistung des Zehnten gegen ihn erhoben haben, sind gegenstandslos. Ein solches Ansinnen habe er niemals gestellt. Die Fürsten sind gegen den Kaiser eingestellt, nicht weniger gegen den Papst. Diese Stimmung ist genährt durch die Schriften des Gregor Heimburg. Seele des Widerstandes ist der Erzbischof von Mainz, Diether von Isenburg, in dessen Haus nach den Worten des Dekans von Worms, Rudolph Hecker von Rüdesheim, alles Böse gegen die römische Kurie geredet werde. Bessarion bittet, den Vorschlag Albrechts von Brandenburg zu beachten, man möge dem Mainzer Erzbischof die Annaten zurückgeben. Auf diesem Wege könnten größere Mißhelligkeiten vermieden werden. — Der nächste Reichstag soll auf dem Dreifaltigkeitsfest im nächsten Jahr in Frankfurt eröffnet werden. — Für die in Aussicht stehende Kreation neuer Kardinäle macht Bessarion Gesichtspunkte geltend, nach denen die Auswahl zu treffen sei. Im einzelnen schlägt er dafür den Bischof von Pavia, Jakob Amanati, vor, dessen besondere Befähigung er näher darlegt. Weiter empfiehlt er den Erzbischof von Siponto.

Überlieferung: Arch. Vat. Arm. XXXIX tom. 10, fol. 5 (3) (= A). Druckausgaben: A. Bachmann, Urkundliche Beiträge zur Österreich.-Deutschen Geschichte im Zeitalter Kaiser Friedrichs III.: Fontes Rerum Austriacarum. II. Diplomataria et Acta 56. Wien 1892, S. 4—9 (= B). — G. Palmieri, Lettere del Bessarione relative alla crociata contro il Turco: Il Muratori III Roma 1895, p. 51—59 (= P). — L. v. Pastor, Geschichte der Päpste. ³II. Freiburg i.Br. 1904, S. 728—732 n. 44 (= Pr).

Das schwer leserliche archivalische Manuskript bedingte offenbar die vielen absonderlichen Ungenauigkeiten bei Bachmann. Pastor lieferte eine Berichtigung, in der jedoch einige Fehler Bachmanns weitergetragen wurden, während die Interpunktion ziemlich vernachlässigt ist. Palmieri suchte die archivalische Unterlage möglichst genau zu geben (mit Beibehaltung der Orthographie, Groß- und Kleinschreibung), was bis auf wenige Lesefehler gelungen ist. Doch erschwert die beibehaltene Interpunktion der Handschrift die Benutzung des Textes.

eum scribit vestra beatitudo. Licet nulla mentio fiat de scripturis, quas per eum ad vestram beatitudinem misi, satis tamen ad rem ipsam respondetur. Usus sum, qua potui celeritate. Nam postridie eius diei, quo avisamenta illa acceperam, expedivi repente nuntium, ita ut per Dei gratiam ea, quae ad sanctitatem vestram ex Suevia recto 5 itinere transmissa sunt, octo dies non praecesserint, eaque ex Suevia Wiennam et ex Vienna Romam sunt allata. Offendit enim nuntius meus in Bulsena oratores vestrae beatitudinis.

Sanctitas vestra humanissime et clementissime ad me scribit illos excusationem in peccatis quaerentes dicere commotos se fuisse propter 10 minas meas de decimis imponendis. Et ita se habet veritas, beatissime pater. Excusationes frivolae sunt et inanes vel potius occasiones ad male agendum. Nihil enim a me de decimis dictum est praeter id, quod sanctitas vestra habet in scriptis in responsione mea, ubi narrans maximos sumptus, quos sanctitas vestra fecit et facit pro fide, infero 15 sanctitatem vestram neque velle neque desiderare ab eis decimam, sed promissum exercitum. Verum est, quod aliquando paterne cum eis querelam faciens, aliquando etiam admonens, quae dicenda erant in tali re, dicebam et suadebam, quae suadenda videbantur ab homine praesertim rei, de qua tractabatur, cupidissimo. Sed nihil praeter verba 20 actum est, nullum umquam de decima imponenda a me emanavit mandatum, quod iuxta iussa sanctitatis vestrae revocare debeam. Scit sanctitas vestra, quam semper timidus in hac re fuerim sentiens frigiditatem ipsorum, et ut sanctitatem vestram a mense Augusti per venerabilem virum magistrum Franciscum de Toletto de hac re consului 25 timens, ne aliquid scandalum inde oriretur, si ultra procederem. Cuius rei auctor vel causa esse magis horrebam quam mortem. Ob eam rem nihil umquam feci nec mandavi. Iniuste igitur de me querelam faciunt in hac parte.

Sed si quid est, in quo eos offendi, hoc solum est, quia voluissent 30 me ad excusationem eorum et ad iustificandam causam suam accusare serenissimum dominum imperatorem et totum onus huius rei reiicere in maiestatem suam, contra quam secrete iam moliri coeperant, ut postea apparuit. Et quoniam hoc nolui facere, cum nullam iustam causam haberem, conceperunt adversus me odium existimantes me 35 caesareae maiestati nimis affectum. In qua re certe non falluntur. Colo

3 ipsam A Pr ipsarum P | 6 praecesserint A P Pr processerint B | eaque Pr ea, que P | 7 Wiennam A P Viennam B Pr | Vienna A P Vienna B Pr | 12 frivolae] frivole A P Pr Excusationes eaque huiusmodi B | 13 Nihil] Nichil A P Pr | 15 maximos A Pr maxime P | 16 desiderare A P Pr obsiderare B | 19 in tali re A P Pr in calice B 20 nihil] nichil A P Pr | 24 ipsorum A B P istorum Pr | 25 Toletto A P Pr Toledo B | 26 aliquid A] Pr corr. aliquod | 28 nihil] nichil A P Pr | 30 quia A B Pr quod P | 32 serenissimum] Ser A Pr illustrissimum B

enim et summe venero: maiestatem suam, tum quia intelligo, quam affecta sit ei beatitudo vestra, et ille vicissim sanctitatem vestram colat, tum propter mirificas virtutes et summam bonitatem, fidem ac religionem maiestatis suae, tum quia ita expedire rei, de qua agebatur, 5 mihi videbatur. Ob hanc eandem causam et amicitiam mutuam etiam de sanctitate vestra homines isti non bene contenti sunt et hoc publice dicunt, quod et multis aliis argumentis sanctitas vestra intelligere potest et ex deliramentis impudentis et insulsi viri, immo vero perfidi haeretici Gregorii, quae nuper redacta in scriptis ubique sparsit, 10 quas (*sic*) ego vix passus sum semel audire, postea abieci, nec mittere ad sanctitatem vestram volui. Quod nisi scirem sanctitatem vestram optime nosse causas huiusmodi commotionum alias esse, quam sit haec decimarum, rumperer dolore.

Sed multa ad haec simul occurrunt, beatissime pater. Primo, sum- 15 ma ingratitude Maguntini. Nunc enim apertius de eo loquar, in cuius domo publice, ut mihi retulit dominus Rodulphus, decanus Wormatiensis, dum Maguntiam ex Wormatia redirem, aperto ore omnia mala dicebantur contra curiam vestrae beatitudinis per illum vesanum episcopum ordinis praedicatorum, qui pro confirmatione eius Mantuae 20 fuit, et ceteros domesticos eius. Allego sanctitati vestrae testem. Poterit eum rogare, cum placuerit.

Accessit deinde excommunicatio eius propter annatam, qua re ita commotus est, ut velit caelum terramque miscere. Et tanti facit excommunicationem tam ipse quam ceteri, quanti eam faceret, nescio 25 quis. Ad haec cupit imitari vestigia praedecessoris sui, qui semper parum devotus fuit apostolicae sedi. Quis eius machinationes melius novit quam beatitudo vestra, quae malis tunc, quantum in se fuit, restitit. Apparet etiam ex minuta appellationis eorum ipsos non conqueri de decimis dumtaxat, sed de annatis et indulgentiis et pecuniarum multi- 30 moda, ut aiunt, exactione.

Ad haec accedit Francorum continua infestatio; Sigismundi Austriae continuus clamor et importunitas; postremo pavor alterius principis ob non praestitam nec praestandam, ut video, pollicitam oboedientiam, et exemplum Sigismundi, ne ipse quoque in talem la- 35 queum incidat et vastus animus atque appetitus magnarum rerum.

Haec sunt, beatissime pater, ut optime novit sanctitas vestra, praecipuae causae huiusmodi turbationum. Spem tamen in Deo habeo et sedis vestrae iustitia ac summa sapientia sanctitatis vestrae, quod omnia tandem evanescent.

14 haec A Pꝛ hoc B P | occurrunt A Pꝛ occurrerunt B P | 16 Rodulphus A B P Rodolphus Pꝛ | 17 mala A P Pꝛ male B | 20 domesticos eius. Allego A P Pꝛ domesticos allego B | 25 praedecessoris A B Pꝛ decessoris B | 27 quae A P Pꝛ qui B | 37 tamen A P Pꝛ meam B | 39 tandem A P] B Pꝛ om.

Quae ad timorem decimarum spectabant, ego satis providi, quemadmodum binis litteris sanctitati vestrae significavi. Quoad cetera optime fecit beatitudo vestra mittere oratores suos, quos spero omnia bene composituros. Et quoniam prorogata est dieta usque ad festum S. Trinitatis in Francofordia celebranda, optimum esset, ut proxime 5 vestrae beatitudini scripsi, ut sanctitas vestra mandaret oratoribus suis, sicuti etiam ipse ad eos scribo, ut usque ad id tempus visitent principes ad partem et tractent cum eis privatim, — haec enim melius extra dietam quam in dieta componuntur — et inveniant media oportuna, quae sanctitas vestra melius scit, cum noverit infirmitatem 10 eorum.

Illustris dominus Albertus Brandenburgensis nuper me rogavit, ut supplicarem instantissime sanctitati vestrae, ut dignaretur domino Maguntino totam annatam remittere, quo medio speraret omnia bene componi. Aliter dicit se scandalum timere. Si antea id scivissem, significassem beatitudini vestrae, ut, si ei videretur, in hoc gratificari posset, non quia ille mereatur, sed ad evitanda scandala. Postea cum tempore omnia possent aptari. 15

Partem meam, quam accepi, ego libenter redderem. Scribo oratoribus sanctitatis vestrae, ut in casu, quod vel requirantur vel necessitatem videant, dent aures, cogitent super hoc, non desperent eum et consulant sanctitatem vestram. Sanctitas vestra, quod agendum iudicaverit, faciet. Sed de his satis. 20

Intellexi, beatissime pater, diversis ex locis multa de creatione novorum cardinalium agitari, multos principes pro suis supplicare, inter ceteros illustrissimum dominum ducem Mediolani pro honore patriae suae instare. Quia fieri poterit, ut sanctitas vestra habita vel temporis vel supplicantium ratione ad aliquos creandos inclinetur, visum est mihi summis precibus exorare sanctitatem vestram, ut primo habeat rationem et dignitatis, ne nimia multitudine villescat, et oneris, ne 30 nimis vos ipsam gravetis, deinde sui ipsius et status sui, et conetur ita satisfacere, quibus satisfaciendum est, ut una sanctitas vestra curet etiam rem propriam, et inter paucos, qui promovendi sint, aliquem de suis fidelibus, qui etiam ad hanc dignitatem sufficiens sit, honorare.

Audio illustrissimum ducem Mediolani instare, ut dixi, pro aliquibus. Si sanctitas vestra deliberabit ei gratificari, conari debet dare 35

1 Quae ad A Pr Quoad B P | spectabant A B Pr spectabat P | 4 ad] at B | 5 Francofordia A B Pr Francfordia B | 12 Illustris A P Pr Illustrissimus B | 13 sanctitati vestrae A P sanctitatem vestram B Pr | 16 beatitudini A P Pr Stⁱ B | 17 quia A P | quod B Pr | evitanda A P Pr vitanda B | 19 quam A P Pr quem B | 22 Sanctitas A B Pr Sanctitatis P | 26 patriae| patrie A P Pr proprie B | 2) mihi A P Pr in summis B | habeat A P Pr probabeat B | 33 promovendi A P Pr primo vocandi B

ei unum, qui etiam ei carus sit et vestrae sanctitati fidelis, sit ad tantum honorem ac dignitatem idoneus et ecclesiae utilis futurus. Acerrimum iudicium vestrum, beatissime pater, uno intuitu discernere potest inter homines, quod alter alteri praestet. Audeo etiam de me
5 affirmare — quod sit sine arrogantia dictum — non longe me in huiuscemodi iudiciis a veritate abduci. Rarissimi sunt hac aetate viri praestantes, ut semper fuerunt. Ex his semper iudicavi esse reverendissimum patrem dominum episcopum Papiensem. Testis est mihi Deus me, quod sentio, dicere. Ingenium viri et industria et quaedam naturae
10 dexteritas mirum in modum me semper oblectavit. Praeter peritiam rerum et doctrinam singularem est bonus, prudens, fidelis, caritatis plenus, ornatus, celer ingenio, facilis ad inveniendum, quae dicere oporteat, et quae invenerit, eloquendum. Quam vero pauci et quam rari sint huiusmodi homines, optime novit vestra beatitudo. Pro quibus
15 scribat excellentia ducis, ego nescio. Omnes tamen, pro quibus verisimile est eum scribere, debere credo nosse. Omnes optimi sunt. Neminem sperno, neminem contemno. Sed conscientiam vestrae sanctitatis in hoc testem et iudicem invoco. Non dubito, quod dominationi suae gratissimus esset dominus Papiensis, pro eoque supplicaret, si
20 requiretur, non minus libenter quam pro ceteris, nec minus carum habebit, si fuerit promotus, quam alium quemcumque.

Vidit praeterea sanctitas vestra malam temporum conditionem. Undique scandala parantur. Nescimus, quem finem res sint habiturae. Notum est, quantum momenti rebus pontificis maximi ad quamvis par-
25 tem cardinales afferre possint, quantum conducat tales habere cardinales, qui et velint et sciant et possint principi suo fideliter servire. Si quod horum trium desit, manca res est. Omnes reverendissimi patres praesentes sunt sanctitati vestrae fideles; debitum enim eorum ita requirit. Inter ceteros meam fidem vobis sponendi, vobis tradidi et
30 nunc in perpetuum et spondeo et trado. Si in novis creandis primo quam paucissimos — non enim in magna multitudine possint non esse etiam aliqui non ita devoti —, deinde eos vobis parabit, qui etiam si velint, non possint esse non fidi, bene cum sanctitate vestra actum erit, praesertim in hac temporum turbulentia.

35 Dignetur itaque, supplico, vestra sanctitas flectere parumper aures ad preces servitoris sui, quae ex intimis cordis et animo fideli prodeunt. Dignetur respicere ad honorem suum, ad statum suum, ad

1 etiam A P et B Pr | 5 huiuscemodi A P huiusmodi B Pr | 8 dominum A B Pr
Dominicum P | 9 me A B P] Pr om. | 15 ego A P Pr et ei B | verisimile A P veresi-
mille B Pr | 18 testem A P Pr testor B | 19 suae A B Pr suo P | 24 momenti A P Pr
momentum B | 25 quantum A P | quam B Pr | 27 Si quod A P Si quid B Pr | res
A P Pr aes B | patres A B Pr] P om. | 28 presentes A P Pr presens B | 30 primo A P
Pr peto B | 31 possint A ? B Pr possent P | 33 possint A P Pr possent B

utilitatem ecclesiae et hunc virum, quo non multos similes reperietis, commendatum habere. Hoc modo domino duci praeclare satisfactum erit. Merita domini Papiensis hoc exigunt, dumtaxat ob suam erga sanctitatem vestram sincerrimam fidem. Meae etiam preces, beatissime pater, non immerito apud sanctitatem vestram aliquid posse deberent 5 pro mea erga eandem summa devotione. Neque dubito, si essem apud pedes beatitudinis vestrae et in creatione cardinalium pro aliquo supplicarem praesertim digno, quod dignaretur sanctitas vestra pro sua erga me summa clementia preces meas non in postremis habere. Hunc dilexi a iuventute sua, diligo nunc propter reverentiam sanctitatis 10 vestrae, propter singulares eius virtutes, propter eius erga me caritatem. Nunc summa cum humilitate pro hoc oro, pro hoc precor, pro hoc supplico, pro hoc omnem animi mei affectum effundo. Sitque certa sanctitas vestra, quod licet eum ex corde diligam, non tamen propterea moveor ad eum laudandum. Neque enim auderem apud sancti- 15 tatem vestram de suo homine sibi notissimo talia dicere, nisi crederem etiam citra veritatem dicere. In summa ipsum ac me cum omni, qua possum, humilitate commendo beatitudini vestrae.

Archiepiscopum etiam Sypontinum, devotissimum servulum beatitudinis vestrae, commendo vestrae clementiae, quam efficacius et 20 humilius possum, ut dignetur vestra beatitudo aliquod pietatis indicium maxime in re, quam optat, in eum ostendere. Si dignabitur vestra beatitudo eo in aliquibus quantumcumque etiam magnis et arduis uti, reperiet ingenium, quod diliget et summa clementia fovebit. Commendo me humiliter sacris pedibus sanctitatis vestrae. 25

Datum Wiennae 29. Martii 1461.

Vestrae clementiae

humillima factura

Bessarion, Cardinalis Nicaenus

manu propria.

30

Post scripta, beatissime pater, habui hac hora a fratre Gabriele, vicario Austriae, homine prudenti et practico, quem Nurnbergam misi, avisamenta eorum, quae ibidem actitata sunt. Quae mitto sanctitati vestrae his interclusa, quamquam credam eadem oratores vestrae sanctitatis iam misisse. Apud serenissimum imperatorem instabo, 35 quoad potero, ut, si non iret personaliter, mittat aliquos idoneos. Obtinerem facilius, si haberem modum etc.

4 sincerrimam B Pr sincerissimam B] A ? | 16 [de] suo B | sibi A P Sanctitati B Pr
24 fovebit A P Pr habebit B | 26 Wienne A P Wiennae B Pr | 36 obtinerem] optinerem
A B P Pr | 37 modum A P Pr] B add. et formam